

КОРИФЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ: ВІРА НИКАНОРІВНА ЖУК (1928–2008)

(ДО 95 РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

*Вірі Жук – Вчительці з великої літери,
інтелігентній, висококультурній, порядній,
щирій і відданій науці людині,
громадяниці і великій патріотці України
з вдячністю присвячую*

Ірина Петренко
докторка історичних наук,
професорка,
м. Полтава

Полтавщина – справжня духовна скарбниця України, адже вона дала людству цілу плеяду талановитих людей: учених, письменників, поетів, митців, винахідників, державних і військових діячів. З-поміж них відома в Україні та за її межами вчена-історичка, архівістка, фахівчиня в сфері славістики, зокрема болгаристики, краєзнавиця, авторка багатьох наукових праць **Віра Никанорівна Жук** (1928–2008). Ця талановита і багатогранна науковиця варта того, щоб глибоко вивчали її наукову спадщину. Працелюбство її і жертвовність в ім'я наукової істини можуть слугувати прикладом для нащадків.

Час неблаганний – серед нас уже немає цієї світлої, доброї і по-справжньому щирої людини. Господь відміряє людині довжину життя, а вона вже сама визначає рамки його глибини і висоти. Без перебільшення можна сказати, що Віра Никанорівна досягла в житті найвищих вершин і найглибших глибин.

Вчена зробила ряд важливих наукових висновків, які не втратили актуальності і сьогодні, і залишалася при цьому скромною людиною. Віра Жук була справжньою інтелігенткою – надзвичайно порядною, ввічливою і доброзичливою людиною. Її ніколи не бачили роздратованою чи суворою. Здавалося, що ця людина зовсім не має негативних емоцій, незважаючи на те, що опоненти її критикували, дорікали, ображали, не хотіли навіть слухати її аргументів у розв'язанні певних наукових проблем, а поверхово робили висновки та давали кон'юнктурні оцінки. При цьому вчена з усією толерантністю і водночас наполегливо доводила свою точку зору, спираючись на наявну джерельну базу, в собі переживала образу, не показуючи назовні свої хвилювання, не даючи волі емоціям.

Віра Жук на багато питань в історії України мала власну точку зору, добре знала джерела, як вітчизняні, так і іноземного походження. Свої глибокі і науково обґрунтовані розвідки вона писала нерідко в умовах складних життєвих і родинних обставин, зазнаючи часом переслідувань радянської системи та недоброзичливців.

Праці Віри Жук сприяють збереженню історичної пам'яті та ідентичності багатьох етносів. Висновки вченої у галузі давньої історії України є величезним здобутком української науки. Їй належить пріоритет залучення в науковий обіг багатьох фактів з давньої та середньовічної історії України, що значно збагачує наше знання про минуле нашої держави. Віра Жук органічно вписала давню історію України в європейський контекст, наголошуючи, що в давнину територія сучасної України і Полтавщина зокрема перебували на перетині важливих цивілізаційних процесів, тут творилася справжня європейська історія.

Віра Жук була напрочуд принциповою, об'єктивною, наполегливою, трудолюбивою, кришталево чесною ученою. Крім відзначальних рис науковців, вона була надзвичайно щирою, доброзичливою, порядною, чуйною, толерантною, інтелігентною, висококультурною людиною. Людська гідність та честь Віри Жук – поза сумнівом.

Віра Жук виховала цілу плеяду студентів, учнів, послідовників, завдяки її допомозі вони торували свій шлях у науці. Свої знання Віра Никанорівна передавала мо-

Віра Никанорівна Жук (1928–2008)

лодим вченим: консультувала, радила, допомагала. До неї завжди можна було звернутися з будь-яким запитанням з історії України і Полтавщини – вона завжди знаходила на нього відповідь або радила літературу, яку варто прочитати. Колишні студенти і науковці сьогодні згадують Віру Никанорівну з вдячністю, адже її здатність надихати, пробуджувати інтерес, розвивати творчі здібності, поради не лише на науковій ниві, але й у повсякденному житті, викликали захоплення і щире подяку.

Вихід у світ чергової роботи Віри Жук означав те, що ще одна лакуна з історії національної минувшини заповнена, пролило світло на «білу пляму» в історії України, започатковано толерантний, неупереджений підхід до розв'язання проблемних, недостатньо досліджених питань, які турбували вчених. Зважаючи на це, роботи Віри Жук будуть актуальними завжди.

Віра Никанорівна була великим патріотом України, навіть у радянські часи не схибила і не поступилася своїми принципами й ідеалами. Висока культура, грамотність, здатність бачити основне, відкидаючи другорядне, були нормою і частиною її повсякденного життя.

Віра Никанорівна Жук народилася 12 квітня 1928 р. в приміському селі Кривуші Кременчуцького району Полтавської області в сім'ї службовця. У 1935 році вона почала навчатися в Кривушівській неповній середній (семирічній) школі, де й закінчила до війни 6 класів. У роки Другої світової війни Віра Жук з батьками проживала на окупованій території, пережила всі страхи війни і окупації, у 1942-му – до вересня 1943 р. працювала в громадському дворі. Після звільнення села деякий час разом з іншими односельчанами працювала в колгоспі. У 1947 році закінчила Кременчуцьку середню загальноосвітню школу № 2. 1950 року поступила на історичний факультет Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка і в 1955 р. з відзнакою закінчила історико-архівний відділ цього університету.

Після закінчення університету Віра Никанорівна була направлена на роботу в Державний архів Полтавської області (тоді – Полтавський обласний державний архів). Працювала тут до червня 1978 р., спочатку на посадах наукового і старшого наукового співробітника, згодом – начальника відділу використання і публікації документів.

Від червня 1978-го до вересня 1986-го – до виходу на пенсію – працювала в Полтавському державному педагогічному інституті (тепер – Національний університет імені В.Г. Короленка) спершу на посаді асистента, потім викладача, старшого викладача, доцента кафедри історії СРСР та УРСР. Після виходу на пенсію протягом кількох років ще продовжувала працювати на посаді доцента. Співробітничала з Полтавським обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти ім. М.В. Остроградського (нині – Полтавська академія неперервної освіти ім. М.В. Остроградського).

Працюючи в архіві, Віра Жук займалася дослідженням історії архівної справи та архіву, брала участь у підготовці двох видань путівника по архіву, збірників документів, публікацій у наукових журналах про пошукову, видавничу роботу; виступала зі статтями, в тому числі в часописах, на різну тематику. У 60-х роках ХХ ст. брала активну участь у підготовці тому «Історія міст і сіл Української РСР. Полтавська область» [9] на громадських засадах, за що Указом Президії Верховної Ради УРСР від 25 лютого 1975 р. їй було присвоєно почесне звання Заслуженого працівника культури Української РСР.

У травні 1977 р., без відриву від виробництва, при відділі історії і міжнародних відносин соціалістичних країн Інституту історії Академії наук Української РСР Віра Никанорівна захистила кандидатську дисертацію на тему «Громадськість України в російсько-болгарських взаєминах 60–70-х років ХІХ століття» (науковий керівник – доктор історичних наук *П.С. Сохань*). Вчена ступінь кандидата історичних наук присуджена рішенням Ради при Інституті історії АН УРСР від 31 травня 1977 р. Звання доцента офіційно присвоєно рішенням ВАК при Раді Міністрів СРСР 27 листопада 1985 р.

Віра Жук у снт Нові Санжари, 1970-ті роки

Віра Жук. Полтава, початок 1970-х років

Діапазон досліджень Віри Жук досить широкий. Протягом усього часу своєї трудової, наукової діяльності вчена брала участь у написанні більше 20 колективних наукових історичних видань – книг, збірок документів, 13 випусків серії брошур «Наш рідний край» [8], таких солідних праць, як «Адміністративно-територіальний поділ Полтавщини» (1648–1941; 1943–2002 рр.), «Полтава. Історичний нарис» (Полтава, 1999) [1] та інші. Також вона є автором (самостійно чи у співавторстві) близько 200 статей у книгах, брошурах, наукових журналах, понад 460 статей та довідок в енциклопедичних виданнях, зокрема в енциклопедичному довіднику «Полтавщина» [10]. Віра Никанорівна готувала методичні рекомендації для викладачів, вчителів, студентів, учнів, опублікувала велику кількість статей у часописах, брала участь у багатьох міжнародних, всеукраїнських і регіональних історичних конференціях.

Широко використовуються у школах і вищих навчальних закладах Полтавської області підготовлені за участю Віри Жук 13 випусків історико-краєзнавчого видання «Наш рідний край», у яких йдеться про важливі історичні події, пов'язані з історією України і Полтавщини, про пам'ятки природи, розвиток освіти, культури, про піонерів ракетобудування, авіації, космонавтики, котрі народилися чи проживали у краї, про підземелля Полтави та стародавніх міст-фортець Полтавщини, про голодомор 1932–1933 рр. і Другу світову війну та ін.

Багато статей вчена присвятила таким видатним людям, як *І.П. Котляревський, Т.Г. Шевченко, М.В. Гоголь, В.Г. Короленко, Євгеній Булгаріс, Никифор Феотокі, Афанасіос Псалідас, М.В. Скліфосовський, Ю.В. Кондратюк, Ю.О. Победоносцев, М.А. Комарницький, А.С. Макаренко* та ін.

Віра Жук є авторкою історичних нарисів про ряд храмів та монастирів Полтави і Полтавщини, які були центрами розвитку духовності, освіти, культури краю. Зокрема, «Полтавський Хрестовоздвиженський монастир і пов'язані з ним важливі історичні події. Статті з коментарями та фотоілюстраціями», «Перлина Козельщини. Сторінки з історії Козельщинського Різдва Богородиці жіночого монастиря» (у співавторстві з *Г.Д. Сердюком*) [7].

Основні напрями наукової діяльності Віри Жук – це історичне краєзнавство, конкретно історія Полтавщини (різні періоди), пам'ятки історії та культури, видатні люди краю, у галузі славистики – вивчення економічних, культурних та інших зв'язків України і Болгарії, Полтавщини та Болгарії у XIX–XX ст. [6]. Досліджувала вчена також питання про німецьких колоністів на Полтавщині, їхнє соціально-економічне становище, культуру, побут, історію окремих відомих нащадків тих колоністів, які переселилися на українські землі ще в другій половині XVIII – на початку XIX ст. [4]. Писала брошури про смт. Градизьк, Диканьку, Нові Санжари, про битву Вітовта на Ворсклі із золотоординцями 1399-го року [2].

Віра Жук багато працювала над створенням методичних рекомендацій, посібників для вчителів та учнів з історії рідного краю. В останнє десятиліття чимало уваги приділяла дослідженню процесу формування української народності, про перебування наших земель у складі Великої Скіфії, Сарматії, Готської держави, під владою гуннів, Аварського каганату, у складі Великої і Чорної Булгарії та інших державних ранньофеодальних об'єднань, аж до завоювання Київської Русі монголо-татарами та входження до складу Великого князівства Литовського; про історичні корені різних етносів, які проживали тут у давнину, а також про їхні взаємовідносини [3].

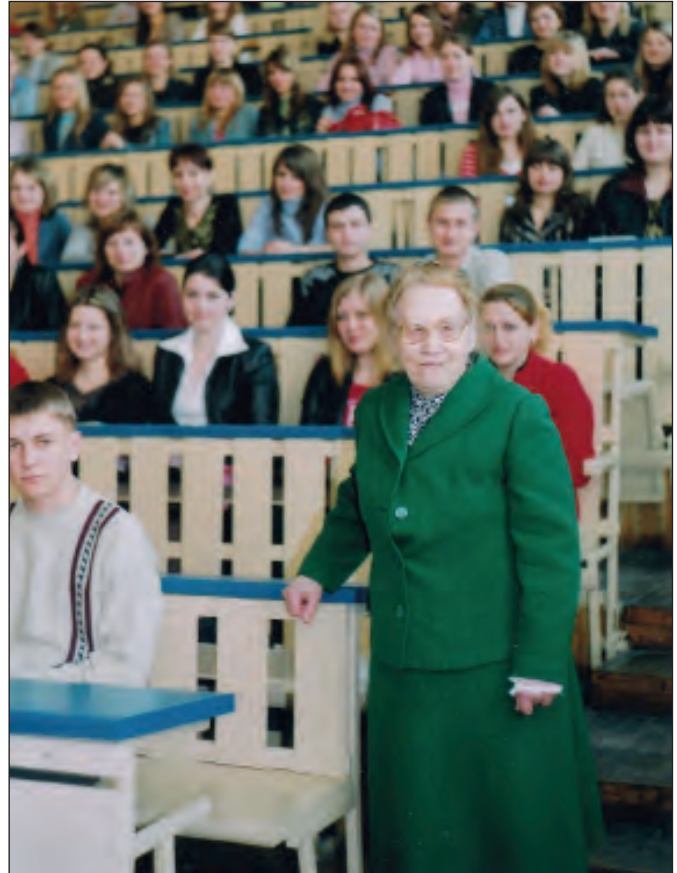
**Віра Жук під час вручення премії імені Самійла Величка.
Серпень, 2006 року. Полтава**

Наслідком багаторічного дослідження і копійкою роботи стала книга «Із сивої давнини. Нариси з історії України та Полтавщини (VII ст. до н. е. – XVI ст. н. е.)». Книга витримала 3 видання. [5]. Дослідження присвячене тривалому процесові формування української народності, маловідомим сторінкам вітчизняної історії, особливо періоду до Київської Русі.

У монографії Віра Жук розкрила особливості перебування українських земель, у тому числі й території Полтавщини, у сиву давнину в складі Великої Скіфії, Сарматії, під владою готів, гуннів, Аварського каганату, Великої та Чорної Булгарії, під ігом Золотої Орди, у складі Великого князівства Литовського. Вчена показала роль протоболгар, торків, половців та інших етносів у процесі формування українського етносу та державотворчих процесів в українських землях. Віра Жук дослідила історичні корені різних племен, народів, які переходили через наші землі або осідали на них, про їхні взаємозв'язки. Окремі нариси присвячено питанням про час заснування та перші згадки про Полтаву, про Кия і Київ та іншим.

На підставі аналізу багатьох історичних джерел ряд трактовок, міркувань у книзі висловлено вперше. Віра Жук правдиво і науково достовірно інтерпретувала цілу низку недостатньо або зовсім не досліджених так званих «білих плям» в історії не тільки українського, а й болгарського, угорського, польського і ряду інших народів, започаткованих «у сивій давнині».

Грунтовно вивчаючи давню історію України, Віра Жук пов'язала її історичний розвиток із давніми булгарами, Великою Булгарією, акцентувала увагу на зв'язках України й Болгарії. Вчена досліджувала життя і діяльності *Булюмара-Шеке (Щека), Кубрата (Хорива), Шамбата (Кия),*

**Віра Жук серед студентів Полтавського університету
споживчої кооперації України. 20 квітня 2006 року**

участь народних мас України у визволенні Болгарії від п'ятивікового османського іґа та ін. Велику роль у цьому відіграла співпраця з відомим істориком із м. Казані (Татарстан) *Фаргатом Габдул Хамітовичем Нурутдіновим*. Їх пов'язувало тривале листування, обмін думками, поглядами, новинками в розвитку історичної науки. Зокрема, збережені і введені в науковий обіг Фаргатом Нурутдіновим унікальні пам'ятки – перш за все звід давньобулгарських літописів «Джагфар Тарихы» та карачаєво-булгарські літописи, що проливають багато світла і відкривають багато «білих плям» в історії України і, конкретно, Полтавщини. Ці унікальні джерела дають можливість по-новому поглянути на нашу давню історію і роль у ній давніх болгар.

Віра Жук брала безпосередню участь більш ніж у 20 міжнародних, республіканських, обласних тематичних і краєзнавчих наукових конференціях, у тому числі в двох у Болгарії. Займалася пошуковою науковою роботою в багатьох центральних державних архівах колишнього СРСР, у центральних та обласних архівах України і в 4-х архівах Болгарії. Підтримувала контакти з багатьма вченими, краєзнавцями, полтавськими книголюбями (була членом Полтавського клубу книголюбів), що в значній мірі допомагало в її пошуковій та науково-дослідній роботі. У 2006 р. Віра Жук стала лауреатом міської премії імені Самійла Величка.

Внесок Віри Жук у розвиток сучасної науки важко переоцінити. Її відкриття у галузі давньої історії України є величезним здобутком української історичної науки. Вона була винятково принциповим, об'єктивним, наполегливим, трудолюбивим ученим. Віра Жук була надзвичайно щирою, доброзичливою, порядною, чуйною, толерантною, інтелігентною людиною.

Свої знання Віра Жук передавала молодим вченим: консультувала, радила, допомагала. До неї завжди можна було звернутися з будь-яким запитанням з історії України і Полтавщини, вона завжди знаходила на нього відповідь, або радила літературу, що її варто прочитати. Колишні студенти і молоді науковці завжди згадують Віру Жук із вдячністю і ніжним трепетом у душі. Адже її здатність надихати, пробуджувати інтерес, розвивати творчі здібності, поради не лише на науковій ниві, але й у буденному житті, викликають захоплення і щире вдячність.

Незважаючи на поважний вік, Віра Жук брала активну участь у громадському житті міста. Вчена зустрічалася з викладачами ряду вищих навчальних закладів, учителями, студентами, учнями, ділилася з ними своїм багаторічним досвідом у галузі архівознавства, історичного краєзнавства та історії України. Віра Жук була активним учасником конференцій, що проводилися у Полтаві та за її межами, виступала з актуальними дослідженнями, і цим самим внесла свій вклад у розвиток вітчизняної історичної науки.

3 листопада 2008 р. після тяжкої хвороби перестало битися серце Віри Жук. Поховали вчену в Полтаві, дослідженням історії якої вона присвятила все своє життя. У жовтні 2010 р. на могилі Віри Жук було встановлено пам'ятник. Кошти на пам'ятник було зібрано родичами ученої, а також на пожертви учнів, колег, друзів, науковців, усіх небайдужих.

Ім'я Віри Жук золотими літерами вписане в історію розвитку науки та освіти в Україні взагалі і в Полтавщині зокрема. Її ім'я відоме за межами України. Постать Віри Жук як науковиці унікальна. Все життя вона віддала історичній науці. Вона була справжнім науковцем і дослідником, володіла талантом системного мислення. Наукові розвідки Віри Жук відрізняються принциповістю, ґрунтовністю, глибиною і скрупульозністю. Віра Никанорівна володіла дослідницьким хистом і чуттям, широтою думки і вмінням працювати з інформаційними джерелами.

Віра Жук на презентації видання «Полтавський краєзнавчий музей: Збірник наукових статей. Вип. 3». Полтава. 17 квітня 2006 р.

Болгаристика Віри Жук посідає гідне місце серед історичних досліджень в Україні і за її межами. І якщо деякі вітчизняні дослідники заперечують концепцію болгарських коренів у давній історії України, то досить авторитетні закордонні історики погоджуються з висновками Віри Жук, зробленими на підставі вивчення давньоболгарських літописів. До обґрунтованих висновків Віри Жук привело не бажання досягти наперед визначених результатів або кон'юнктурних наслідків, а неупереджений підхід до розв'язання проблемних, недостатньо досліджених питань, які турбують уваги вчених [11, с. 297].

Внесок Віри Никанорівни в розвиток історичної регіоналістики важко переоцінити: вона досліджувала майже всі періоди історії Полтавщини та видатних діячів, котрі були пов'язані з життям краю. Віра Жук була однією з фундаторів історичного краєзнавства на Полтавщині. Досліджуючи різні аспекти історичного розвитку України і

полтавського краю, вчена створила цілу низку ґрунтовних досліджень, котрі є гідним внеском у вітчизняну і зарубіжну історичну науку. Наукова спадщина Віри Жук належить до золотого фонду надбань історичної науки, збереження історичної пам'яті українців. Творчість Віри Жук є прикладом для майбутніх поколінь науковців та освітян. Віра Никанорівна невтомно популяризувала свої напрацювання, відкриття, ідеї, гіпотези. Вона активно виступала, багато друкувалася в періодичній пресі. Брала активну участь у громадському житті Полтави.

Віра Жук достойно, чесно і гідно прожила життя. Це була Людина з великої літери. Вчена не зрадила своїм моральним принципам, була толерантною до оточуючих, справді шляхетною. Для тих, хто знав вчену особисто, вона назавжди залишиться зразком справжньої інтелігентності, тактовності, кришталевої чесності, працелюбності і порядності. ■

Список використаних джерел і літератури:

1. Адміністративно-територіальний поділ Полтавщини (1648–1941 рр.). Довідник з історії адміністративно-територіального поділу / Упор. Жук В.Н., Суховська З.М. Полтава: Департамент поліграфії ПП «ЕНТ», 2002, 205 с.; Адміністративно-територіальний поділ Полтавщини (1943–2002 рр.) / Упор Жук В.Н., Суховська З.М. та ін. Полтава: «Полтавський літератор», 2002. Ч. II: 3 історії адміністративно-територіального поділу. 377 с.; Полтава. Історичний нарис / За ред. О.Б. Супруненка, М.А. Якименка, В.Є. Лобурця та ін. Полтава: Полтавський літератор, 1999, 280 с.
2. Жук В.Н. Велика битва на Ворсклі [Текст] : до 600-річчя битви Вітовта із золотоординцями на Ворсклі 12 серпня 1399 р. Полтава : ПОПОПП, 1999, 38 с.
3. Жук В.Н. Давні булгари і Кубрат – володар Великої Булгарії // Слов'янський збірник. 2002. Вип.1. С. 65-88; Жук В.Н. Половці як складова частина українського етносу // Слов'янський збірник. 2004. Вип.3. С. 13-35; Жук В.Н. Сліди великих переселень народів на карті Євразії // Слов'янський збірник. 2005. Вип.4. С. 10-26; Жук В.Н. Найдавніші відомості про Полтаву. Історична пам'ять. Науковий збірник. Полтава, 1998. № 1. С. 23-46; Історична пам'ять. Науковий збірник. Полтава, 1999. № 1-2. С. 19-42; Жук В.Н. Кубрат – володар Великої Булгарії // Болгарський ежегодник / Редкол.: Алексеева Ю.Н. и др. К.: Київський славистичний університет, 2006. Т. 6. С. 101-109; Жук В.Н. Із глибини віків. Сторінки з історії Полтавщини від Скіфії до Великого князівства Литовського (VII ст. до н.е. – XVI ст. н.е.) // Постметодика. 2003. № 1. С. 44-52; № 2. С. 46-53; № 3. С. 8-21; № 4. С. 10-15; Жук В.Н. Про Кия та час заснування Києва // Постметодика. 1997. № 4. С. 18-28.
4. Жук В.Н. Долею пов'язані з Україною. Нариси з історії німецьких колоністів на Полтавщині, про долю їх нащадків і відродження німецьких товариств у краї. Полтава: Дивосвіт, 2006, 330 с.
5. Жук В.Н. Із сивої давнини. Нариси з історії України та Полтавщини. VII ст. до н.е. – XIV ст. н.е. Полтава: Вид-во «Полтава», 1998, 213 с.; Жук В.Н. Із сивої давнини. Нариси з історії України та Полтавщини. VII ст. до н.е. – XIV ст. н.е. Полтава-Кобеляки: Вид-во «Кобеляки», 2003, 410 с.; Жук В.Н. Із сивої давнини. Нариси з історії України та Полтавщини. VII ст. до н.е. – XIV ст. н.е. Полтава: АСМІ, 2005, 384 с.
6. Жук В.Н., Кушнір М.С. На Шипці народжена. Нариси про дружні зв'язки Полтавщини і Болгарії. Х.: Прапор, 1970. 108 с.; Жук В.Н., Кушнір М.С. На Шипці народжена. Х.: Прапор, 1975, 117 с.; Жук В.Н. Собор болгар України на Полтавщині // Постметодика. 2002. № 1. С.57-58.
7. Жук В.Н. Полтавський Хрестовоздвиженський монастир і пов'язані з ним важливі історичні події. Статті з коментарями та фотоілюстраціями. Видання друге, перероблене і доповнене. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2007, 248 с.; Жук В.Н., Сердюк Г.Д. Перлина Козельщини. Сторінки з історії Козельщинського Різдва Богородиці жіночого монастиря. Полтава : Поліграфічне підприємство «АСМІ», 2007, 238 с.
8. Жук В.Н. Що знаємо про Полтавську губернію ? Якою була її економіка в дореволюційні часи ? // Наш рідний край. Сторінки про економічний розвиток Полтавщини. Полтава : Друкарня вид-ва «Полтава», 1990. С. 3-10; Жук В.Н. Яка доля унікального дару молдавського господаря ? // Наш рідний край. Сторінки про пам'ятки історії та культури Полтавщини. Полтава : Друкарня вид-ва «Полтава», 1991. С. 3-10; Жук В.Н. Наш рідний край. Сторінки з історії Полтавщини в запитаннях і відповідях. Полтава : ІВА «Астрей», 1992. 63 с.
9. Історія міст і сіл Української РСР. Полтавська область. Київ: Головна ред-я УРЕ АН УРСР, 1967, 1028 с.
10. Полтавщина. Енциклопедичний довідник / За ред. А.В. Кудрицького. – Київ: «Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана», 1992, 1022 с.
11. Петренко І. М. Історик Віра Жук (1928-2008): життя, віддане науці. Київ: МІЛЕНІУМ, 2017, 516 с.